

Součinnost obyvatel venkova jako faktor rozvoje

Pavlíková Gabriela, Maříková Pavlína, Herová Irena

Sociologická laboratoř, Česká zemědělská univerzita v Praze

Kamýčká 129, Praha 6 - Suchbátův Břez

pavlikovag@pef.czu.cz, marikova@pef.czu.cz, herova@pef.czu.cz

Abstrakt: Součinnost a spolupráce obyvatel venkova může mít mnoho podob. Vždy by však měla přinášet užitek. Pro rozvoj venkova se během minulých let osvědčila spolupráce formou založení Místní akční skupiny. Tyto skupiny pracují metodou LEADER a jejich činnost je podporována ze stejnojmenného programu, který má jak evropskou, tak i národní úroveň. Mezi regiony (kraji) jsou však výrazné rozdíly v aktivitě těchto MAS. Nastínit možné příčiny a souvislosti těchto rozdílů, je cílem tohoto příspěvku, ve kterém je analyzována situace ve dvou odlišných krajích - Jihočeském a Ústeckém.¹

Klíčová slova: Venkov, rozvoj venkova, Místní akční skupina, LEADER

ÚVOD

Venkovský prostor zahrnuje velkou část území většiny zemí, jež jsou dnes součástí Evropské unie. Při komplexním řešení jeho rozvoje a hledání cest, jak toho efektivně dosáhnout, je nutné zohlednit veškerá specifika, který venkovský prostor má, a do rozvojových strategií zahrnout i konkrétní stav a podmínky na venkově v jednotlivých členských zemích. S ohledem na uvedené skutečnosti se společná evropská politika v této oblasti snaží využívat přístupu „bottom-up“ – realizace změny a rozvoje přímo, prostřednictvím obyvatel, kteří ve venkovských regionech žijí. Právě proto se tato politika ve svých strategiích a programech orientuje na lokální aktéry, kteří v regionu působí a jsou schopni uskutečňovat navržené rozvojové programy. Důležité je, aby si právě oni uvědomili nutnost aktivního zapojování a účasti na rozvoji

¹ Příspěvek vznikl za podpory Ministerstva pro místní rozvoj v rámci projektu WD-13-07-1 „Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj“.

dané lokality. Motivačním faktorem je skutečnost, že se místní obyvatelé bezprostředně spolupodílejí na činnostech a aktivitách směřujících k rozvoji právě jejich „domovského“ regionu.

Realizace hodnotných rozvojových projektů přináší pro konkrétní lokalitu řadu pozitivních efektů. Stejně důležitým a podstatným přínosem jako je naplnění cíle a stanovených výsledků samotného projektu, je i nastavení a aktivizace nové spolupráce mezi jednotlivými partnery, kteří se projektu účastní. Jestliže se takto vybudovaná spolupráce v praxi osvědčí vede často ke vzniku trvalého partnerství, které je jedním z klíčových prvků v následném rozvoji regionu.

Na počátku 90. let vedly zkušenosti z praxe představitele EU k vytvoření iniciativy společenství LEADER, která prostřednictvím místních iniciativ – místních akčních skupin (MAS) umožňuje realizaci unijních programů a opatření zaměřených na rozvoj venkovských regionů. Realizace programu založeného na této iniciativě se v praxi velmi osvědčila a je vysoce efektivním nástrojem pro trvale udržitelný rozvoj venkovských oblastí. U nás měla tato iniciativa několik podob a byla realizována prostřednictvím různých programů.

CÍL A METODIKA

Ve venkovských regionech České republiky se dnes můžeme setkat s celou řadou místních akčních skupin, které již několik let úspěšně realizují projekty a jsou velmi aktivní při získávání finančních prostředků určených na rozvoj venkova jak z národních, tak i evropských fondů.

V rámci již ukončeného projektu MPSV 1J 016/04-DP2 – „Socio-ekonomický vývoj českého venkova a zemědělství“, který Sociologická laboratoř realizovala v letech 2004-2008 ve spolupráci s odborníky s dalších institucí, byla provedena komparace dvou krajů - Jihočeského a Ústeckého, s cílem najít a definovat ty prvky, které mají vliv na stabilizaci obyvatel venkova. V navazujícím projektu MMR WD-13-07-1 „Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj“ jsme k těmto krajům mohli doplnit další informace o lidech a jejich sociálním kapitálu, který může hrát roli v rozvoji nejen na venkově.

Cílem příspěvku tedy je v první řadě charakterizovat oba vybrané kraje pomocí ukazatelů, které mohou souviset s aktivitou a součinností obyvatel a dále se zaměřit na konkrétní formu spolupráce – Místní akční skupiny a popsat jejich činnost a úspěšnost v různých programech od roku 2004 do současnosti.

V závěru porovnáme zjištěné údaje a pokusíme se najít příčiny zjištěných rozdílů.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH KRAJŮ

Vybrané kraje – Jihočeský a Ústecký mají mnoho rozdílných charakteristik, ale zároveň můžeme najít i znaky společné. Například z hlediska polohy leží oba kraje na hranicích státu a probíhaly v nich obdobné historické procesy (vysídlení a dosídlení v polovině 20. století), které ovlivnily složení obyvatel.

Rozlohou je Jihočeský kraj téměř dvakrát větší než Ústecký, jejich sídlení struktura však vykazuje některé společné znaky.

1. Území a sídla – srovnání vybraných krajů (údaje za rok 2008)

Ukazatel	Jihočeský kraj	Ústecký kraj
Rozloha kraje (km ²)	10 057	5 335
Počet okresů	7	7
Počet správních obvodů ORP	17	16
Počet obcí	623	354
- z toho - měst	53	57
- venkovských obcí (do 2000 obyv.)	573	301

Pramen: Charakteristika kraje, ČSÚ, www.czso.cz

Počet obyvatel v obcích ČR k 1.1.2008 (+ vlastní výpočty), ČSÚ

Oba kraje mají obdobný počet okresů i ORP, dokonce i měst, naopak celkový počet obcí je v Jihočeském kraji téměř dvojnásobný. Podle kritérií OECD patří oba kraje mezi regiony převážně venkovské, ale na úrovni NUTS 4 je více venkovských okresů na jihu. Ústecký kraj je tedy urbanizovanější.

Také počtem obyvatel se oba kraje liší, rozdíly jsou i v dalších znacích struktury obyvatel a jeho charakteristikách.

2. Obyvatelstvo – srovnání vybraných krajů (údaje za rok 2008)

Ukazatel	Jihočeský kraj	Ústecký kraj
Počet obyvatel	633 264	831 180
Hustota zalidnění (obyv./km ²)	63,0	155,8
Podíl obyvatel venkovských obcí (%)	33,9	19,0
Průměrný věk	40,3	39,4

Pramen: Počet obyvatel v oblastech, krajích a okresech ČR k 1.1.2008, ČSÚ

Počet obyvatel v obcích ČR k 1.1.2008 (+ vlastní výpočty), ČSÚ

Ač velikostí menší, na počet obyvatel „vede“ kraj Ústecký. Jeho zalidnění je 2,5x vyšší než v jižních Čechách. Souvisí to s již zmíněným počtem měst, ve kterých žije podstatná část obyvatel. Na venkov jich tedy zůstává jen necelá pětina, zatímco v kraji Jihočeském třetina.

Data o věkové struktuře ukazují, že „mladší“ populace žije v kraji Ústeckém, zatímco naděje dožití je vyšší na jihu. Z hlediska vzdělání (dle údajů ze SLBD 2001) je na tom lépe kraj Jihočeský, který má vyšší jak podíl středoškoláků, tak osob s vysokoškolským vzděláním.

Hodnota sociálního kapitálu² se ve zkoumaných krajích výrazně liší. Zatímco Jihočeský kraj se u většiny sledovaných kritérií pohybuje na vrcholu pomyslného žebříčku (a v celkovém pořadí se umístil na třetím místě za Vysočinou a krajem Plzeňským), Ústecký kraj je na konci opačném – zaujímá třináctou příčku (nižší míra sociálního kapitálu je jen v kraji Karlovarském).

Další specifikum Ústeckého kraje je zařazení většiny jeho okresů mezi regiony se soustředěnou podporou státu. Důvodem byly špatné sociálně-ekonomické podmínky v regionu. Díky tomu však do kraje již několik let přichází větší objem financí, který může situaci zlepšovat a působit tak příznivě na rozvoj.

MÍSTNÍ AKČNÍ SKUPINY A JEJICH AKTIVITA

Pro vznik MAS platí závazná pravidla upravující velikost, strukturu a složení členů. Tím se může stát obec (s omezením velikosti do 25 tisíc obyvatel), nezisková organizace, fyzická i právnická osoba, počet zástupců za sociální, ekonomickou a kulturní oblast však musí být vyrovnaný.

Místní akční skupiny u nás začaly vznikat kolem roku 2004 a na jaře 2007 se sdružily do Národní sítě Místních akčních skupin České republiky, o.s. Ta má v současné době (duben 2009) necelou stovku členů. Na stránkách leader.isu.cz je však evidováno 159 sdružení, která pracují nebo se připravují na LEADER.

3. Charakteristika MAS

	Jihočeský kraj	Ústecký kraj
Počet MAS se sídlem v kraji	16	8
Počet MAS zasahujících do kraje	2	1
Počet obcí – členů MAS	447	228
Podíl obcí	72,1	65,5
Podíl obyvatel	71,3	62,8

Pramen: zpracováno dle údajů na <http://leader.isu.cz/regiony.aspx>, čerpáno duben 2009

² Vyjádřeno jako pořadí krajů podle vybraných proměnných (spokojenost se životem, subjektivní životní úroveň domácností, spokojenost s politickou situací, ochota jít k volbám do PS ČR a podíl neúplných rodin se závislými dětmi). Zpracováno kolektivem SOÚ (Čermák, Stachová, Vobecká) v rámci projektu WD-13-07-1. Zdroj dat: výzkum CVVM Naše společnost (2004), SLBD (2001).

Podíl obcí a obyvatel je vypočten pouze z obcí, které se mohou stát členy MAS (mají méně než 25 tis. obyvatel).

Následující text shrnuje všechny programy realizované na území ČR, které umožňovaly vznik a fungování MAS. U každého z nich jsou sledovány údaje za vybrané kraje. Aby nebyly pomínuty MAS se sídlem v jiném kraji, které zasahují na sledované území (a jejich aktivita se zde může také projevit), jsou v tabulkách také evidovány (v závorce).

Program obnovy venkova

První možností, jak se na práci metodou LEADER připravit, byl dotační titul 7 Programu obnovy venkova, který od roku 2003 podporoval integrované projekty venkovských regionů obcím, jejich svazkům a mikroregionům.

Na stránkách www.isu.cz je možno sledovat počet žádostí v jednotlivých letech. Údaj za lomítkem je počet schválených projektů.

4. Počet žádostí o dotační titul 7 (LEADER) POV

Rok	Celkem v ČR	Jihočeský kraj	Ústecký kraj
2003	88	3/0	2/0
2004	91	11	3
2005	33	3/3	2/2
2006	61	5/5	3/3

Pramen: : zpracováno dle údajů na www.isu.cz, čerpáno duben 2009

V roce 2004 došlo k přesunu finančních prostředků pro tento program z MMR na kraje, které postupně schválily vlastní programové dokumenty navazující na POV. V gesci ministerstva však zůstaly vybrané tituly, mezi nimi i DT 7.

Do POV se po dobu jeho existence zapojilo (alespoň jednou žádostí) 306 obcí z Ústeckého kraje (tj. 86 % ze všech obcí kraje) a 507 z Jihočeského (81 %).

LEADER ČR

V letech 2004-2008 byl realizován na národní úrovni program LEADER ČR.

5. Počet podpořených MAS z programu LEADER ČR

Rok	Celkem v ČR	Jihočeský kraj	Ústecký kraj
2004	16	4	(1)
2005	21	8 (1)	0 (1)
2006	23	3	(1)
2007	24 (+4)	1	2
2008	7	0	2

Pramen: : zpracováno dle údajů Ministerstva zemědělství ČR, www.mze.cz, čerpáno duben 2009

Jeho cílem bylo podporovat a realizovat investiční projekty v rámci místních strategií rozvoje venkovských mikroregionů. Do tohoto programu se mohly hlásit již existující MAS, které si vybraly jeden ze tří nabízených dotačních titulů a připravily seznam projektů. Konečným příjemcem mohl být jak podnikatel, tak i obec, svazek obcí nebo nezisková organizace.

V roce 2007 byly čtyři MAS pro financování vybrány dodatečně, ostatní čísla v závorkách se týkají skupin, které nemají sídlo ve sledovaném kraji, ale zasahují na jeho území.

LEADER+

Souběžně s výše uvedeným programem se mohly MAS ucházet o podporu i v rámci Operačního programu Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství. Jednalo se o podopatření 2.1.4. Rozvoj venkova. Přihlášená skupina mohla získat buď finanční prostředky na „osvojování schopností“, tedy na vytváření své rozvojové či pilotní strategie (cca 500 tis. Kč) nebo na její realizaci prostřednictvím dalších investičních projektů.

Mezi lety 2004-2006 byly pro opatření osvojování schopností v Ústeckém kraji vybrány čtyři MAS, zatímco v Jihočeském jich uspělo 13. Dvě další (Sdružení Růže a Chance in Nature-LAG) mohly své strategie realizovat.

Program rozvoje venkova

Pro programovací období 2007-2013 přijala Česká republika Program rozvoje venkova. Z prostředků EAFRD je tak financována i IV. osa PRV LEADER. Je možno žádat v rámci tří opatření (IV.1.1. Místní akční skupina, IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie a IV.2.1. Realizace projektů spolupráce).

V každém kole žádostí byla vybráno kromě schválených žádostí také skupina „náhradníků“ k případnému dalšímu financování (čísla s + v závorce).

6. Počet podpořených MAS z PRV

Rok	Celkem v ČR	Jihočeský kraj	Ústecký kraj
2008	48 (+10)	7 (+2)	(1) (+1)
2009	32 (+32)	3 (+1)	3 (+1)

Pramen: : zpracováno dle údajů Ministerstva zemědělství ČR, www.mze.cz, čerpáno duben 2009

Tento program bude pokračovat v dalších letech a jeho prostřednictvím budou podpořeny další desítky MAS a stovky projektů.

VÝSLEDKY

Projevem aktivity lidí a jejich ochoty spolupracovat je již samotná existence Místní akční skupiny. Srovnáním vybraných krajů je na první pohled patrné, že v Jihočeském kraji je počet MAS dvojnásobný oproti kraji Ústeckému. Zohledníme-li však velikost obou krajů, je jejich zastoupení shodné. Skutečné pokrytí obcí a obyvatel se liší jen nepatrně – v kraji Jihočeském je v MAS zahrnuto téměř tři čtvrtiny obcí i obyvatel, v Ústeckém to je cca 65 % (viz tabulka 3.).

Srovnání aktivity Místních akčních skupin ve vybraných krajích lze provést několika způsoby. Nejjednodušší porovnání absolutních počtů žádostí či schválených projektů má určité nevýhody – nebere v potaz rozdílnou velikost porovnávaných regionů. Otázkou však je, jaký ukazatel zvolit pro relativní srovnání. Nabízí se například plocha kraje, počet obcí, počet venkovských obcí či počet obyvatel. Protože však podstatou těchto skupin je spolupráce mezi lidmi v rámci venkovských lokalit, jeví se jako vhodné použití počtu obyvatel venkova a počtu venkovských obcí. Území MAS však může zahrnovat i města, a to až do velikosti 25 tis. obyvatel. Proto byly počty žádostí/schválených projektů porovnány s těmito daty – počtem obcí kraje, které mají méně než 25 tisíc obyvatel a počtem obyvatel v těchto obcích.

Výsledky jasně prokázaly, že ani zohlednění velikosti nemá jiný výsledek než prosté srovnání – Místní akční skupiny v Jihočeském kraji jsou aktivnější.

ZÁVĚR

Jihočeský kraj je z hlediska aktivity MAS úspěšnější. Příčiny mohou být jak endogenního, tak exogenního charakteru. Mezi nejdůležitější můžeme zařadit:

1. lidský potenciál – obyvatelstvo Jihočeského kraje má silnější sociální kapitál, který se projevuje větší aktivitou a zapojením lidí v rozvoji území.
2. historie MAS – v Jihočeském kraji většina MAS vznikla na počátku působení iniciativy LEADER, tedy již v roce 2004, zatímco na severu vznikaly MAS pomaleji v průběhu více let.
3. území – jeho atraktivita může nabízet více možností pro rozvojové aktivity, např. v oblasti cestovního ruchu, kulturního a přírodního dědictví venkova a dalších. Více takových možností nabízí Jižní Čechy.

4. podpora kraje - Jihočeský kraj je při podpoře MAS na svém území velice aktivní – skupiny mohou o finanční příspěvek na náklady spojené s provozem a činností žádat každým rokem prostřednictvím Jihočeského krajského programu na podporu MAS. V Ústeckém kraji takový dotační program nemají.

Literatura

- [1] PAVLÍKOVÁ, G., MAŘÍKOVÁ, P. Činnost místních akčních skupin v Jihočeském a Ústeckém kraji, in: Majerová V. Český venkov 2007 – Studie Jihočeského a Ústeckého kraje. PEF ČZU Praha, 2008. ISBN 978-80-213-1768-0. s. 103-111.
- [2] Souhrnná zpráva za dílčí cíl DC005, projektu WD-13-07-1 Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj.
- [3] LEADER: URL <<http://isu.leader.cz/>>. [cit. duben 2009].
- [4] Informační systém o území: URL <<http://www.isu.cz/>>. [cit. duben 2009].
- [5] Ministerstvo zemědělství ČR: URL <<http://www.mze.cz/>>. [cit. duben 2009].
- [6] Český statistický úřad: URL <<http://www.czso.cz/>>. [cit. duben 2009].

Summary

Participation and cooperation of rural inhabitants can have many forms; however it should be always useful. Establishment of a Local Action Group (LAG) is well-tested way of cooperation of all actors for rural development. The LAGs work on the basis of the LEADER method and they are supported by the program also called LEADER on European and also national level. There are significant differences in the activities of LAGs in particular regions. The goal of this paper is outline possible reasons and consequences of the disparities. The situation is demonstrated on an example of two different districts: South Bohemia and Ústecký District.